

พิธีกรรมบำบัดเพื่อสุขภาพแบบองค์รวมในชุมชนตระกูลมอญ-เขมร

ปทุมพร อภัยจิตต์

นักศึกษาปริญญาตรีบัณฑิต

หลักสูตร ยุทธศาสตร์การพัฒนากุมิภาค สาขา สาธารณสุขชุมชน รุ่นที่ 4

มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์

บทคัดย่อ

บทความนี้เป็นการศึกษากระบวนการดูแลสุขภาพพึ่งพาตนเองแบบดั้งเดิมที่เรียกว่า “พิธีเถาะบอนเสราะ” เป็นพิธีกรรมบำบัดเพื่อสุขภาพแบบองค์รวม ที่ได้รับการถ่ายทอดภูมิปัญญา จากบรรพบุรุษ จากรุ่นสู่รุ่น โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อค้นหาและศึกษาองค์ความรู้หรือภูมิปัญญา “พิธีเถาะบอนเสราะ” โดยทำการศึกษาในพื้นที่อำเภอเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดบุรีรัมย์ จำนวน 1 ชุมชนและทำการเก็บข้อมูลด้วยการศึกษาประวัติศาสตร์เฉพาะกรณี (Historical Particularist) จากวิธีการศึกษาประวัติศาสตร์ชาติพันธุ์ของฟรานซ์ โบแอส (Franz Boas, 1940) และการสัมภาษณ์เชิงลึก การสังเกต การสนทนากลุ่มย่อย ตลอดจนการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นอย่างมีส่วนร่วม กลุ่มตัวอย่างเป็นชาติพันธุ์ออสโตรเอเชียติกที่ใช้ภาษาพูดตระกูลมอญ-เขมร ผลการศึกษาพบว่า “พิธีเถาะบอนเสราะ” เป็นพิธีกรรมตามความเชื่อแบบพุทธและพราหมณ์ มักทำในเดือนห้า (เมษายน) เป็นพิธีกรรมที่คนในอดีตใช้เป็นกุศโลบายเพื่อให้รุ่นลูกหลานมีความกตัญญูต่เวทีตาต่อผีบรรพบุรุษ ผีปู่ตา ผีตาแฮกและธรรมชาติ อันได้แก่ น้ำ ดิน ภูเขา ป่าไม้ และสัตว์ โดยเชื่อว่า ผีและธรรมชาติจะดูแลปกป้องรักษาคน ในหมู่บ้านให้อยู่เย็นเป็นสุข ช่วยขจัดปัดเป่าสิ่งชั่วร้ายออกไปจากหมู่บ้าน และให้ฝนตกตามฤดูกาล ให้ทำหามาเกินได้ตามฤดูกาล มีความอุดมสมบูรณ์ ไม่เจ็บไข้และหายจากอาการเจ็บป่วย พิธีเถาะบอนเสราะ จึงมีบทบาทในการสร้างขวัญกำลังใจ สร้างความมั่นใจ ตลอดจนสร้างความสุขให้แก่สมาชิกในครอบครัว และคนในชุมชนในการดำเนินชีวิต และการประกอบภารกิจต่าง ๆ

Keywords

พิธีกรรมบำบัด, การดูแลสุขภาพแบบองค์รวม, ภูมิปัญญาชาวบ้าน

บทนำ

โลกอุบัติมาอายุน้อยประมาณ 4,600 ล้านปีมาแล้ว ในครั้งนั้นยังไม่มีมนุษย์อยู่ในโลก ทว่ามนุษย์ที่ถือว่าเป็นสัตว์ประเสริฐเพิ่งมาปรากฏในโลกเมื่อ 2 ล้านปี และมนุษย์ก็สามารถพัฒนาตนเองให้โดดเด่นและแตกต่างจากสัตว์ร่วมโลกประเภทอื่น ๆ จนสามารถครองโลกได้เป็นเจ้าโลกอยู่ทุกวันนี้ได้ เป็นเพราะมนุษย์มีพลังมันสมองที่รู้จักคิดและมีเวลาคิดหาเหตุผล ทั้งยังรู้จักใช้เหตุใช้ผลมาพิจารณาด้วย มนุษย์ในอดีตอยู่กับธรรมชาติแต่ก็ค่อยเรียนรู้ธรรมชาติ รู้จักดัดแปลงสภาพแวดล้อมเพื่อให้เหมาะสมแก่ตนเองจะได้มีความสุขสบาย พัฒนาการของมนุษย์ทำให้เราเห็นว่า แต่ก่อนมนุษย์ชอบร่อนเร่เรื่อยไปอยู่ไม่เป็นที่ แต่มนุษย์รู้จักนำเอาสิ่งที่ได้พบเห็นจากธรรมชาติมาเป็นบทเรียนประมวลลงเป็นกฎเกณฑ์เลียนแบบธรรมชาติ จึงรู้จักการเพาะปลูก และเลี้ยงสัตว์ เป็นเกษตรกรรมเมื่อเกษตรกรรมแพร่หลาย ก็รวมตัวเป็นกลุ่มตั้งรกรากและอยู่กันเป็นที่เป็นที่ทางอย่างถาวรและเป็นสัดส่วนจนเป็นสังคม เมื่อไม่ต้องร่อนเร่และอยู่ร่วมกันเป็นหลักฐาน มนุษย์จึงมีเวลาว่างที่จะคิดหรือเกิดความคิดสงสัยเรื่องต่าง ๆ รอบตัว ทั้งยังรู้จักแลกเปลี่ยนความคิดและประสบการณ์ของกันและกัน เพื่อจะได้อยู่ร่วมกันอย่างสงบสุขและสร้างจุดหมายร่วมของการเป็นสังคมเดียวกัน จึงต้องถ่ายทอดความรู้ให้แกกันและกันอย่างทั่วถึง สุดท้ายจนมีความเชื่อและอุดมการณ์เป็นแบบเดียวกัน นั่นคือ จุดเริ่มต้นของศาสนาและปรัชญา ซึ่งเกิดมาเมื่อประมาณ 5,000 – 1,500 ปี¹ มนุษย์มีสัญชาตญาณและรู้จักใช้เหตุผลดังที่ อริสโตเติล ปรัชญาเมธีกรีก นิยามความหมายของมนุษย์ว่า “มนุษย์เป็นสัตว์ที่มีเหตุผล (Man is a rational animal.)”² พฤติกรรมของมนุษย์เป็นไปเพื่อการอยู่รอดและเพื่อการสืบทอดเผ่าพันธุ์ ทำให้มนุษย์เกิดการสังสมประสบการณ์ผ่านการสังเกต ทดลองปฏิบัติ จนเกิดความเข้าใจที่ลึกซึ้งต่อชีวิตเพื่อการอยู่รอดตามวิถีชีวิตของแต่ละชุมชน โดยวิธีการเหล่านี้มิได้มีการจัดตั้งเป็นองค์กรหรือเป็นระบบระเบียบที่หาทฤษฎีมาชี้แนะ แต่กระจายอยู่ในวิถีชีวิต และเป็นแบบแผนปฏิบัติตั้งแต่เกิดจนตายตามวิถีของแต่ละชุมชน จนเกิดเป็นระบบการดูแลสุขภาพในชุมชนแบบดั้งเดิม ที่กลายเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิต ที่ได้รับการยอมรับสืบทอด โดยเกี่ยวข้องกับปรัชญา ความเชื่อ พิธีกรรม วัฒนธรรม ประเพณี และทรัพยากรที่มีความแตกต่างในแต่ละท้องถิ่นและเป็นที่ยอมรับของชุมชนนั้นๆ ซึ่งสอดคล้องกับคำกล่าวของประเวศ วะสี ที่กล่าวว่า “ในทางวัฒนธรรม ชุมชน คือ กลุ่มของประชาชนที่มีความเชื่อและพิธีกรรมเหมือนหรือใกล้เคียงกัน อาจจะมาจากชาติพันธุ์และศาสนาเดียวกัน หรืออยู่ร่วมถิ่นฐานทางภูมิศาสตร์เดียวกันและภูมิภาคหนึ่ง ๆ จะมีวัฒนธรรมที่มีเอกลักษณ์แตกต่างกัน” ซึ่งการศึกษาในครั้งนี้ใช้การอธิบายองค์ความรู้ของภูมิปัญญาโดยใช้กรอบแนวคิดทฤษฎีการตีความเชิงวัฒนธรรม (Geertz, 1973) และการตีความเชิงสัญลักษณ์ทางภูมิปัญญาของคลิฟฟอร์ด เกียร์ซ (Geertz, 1976) ในการแสดงความศรัทธาและกตัญญูต่อผีบรรพบุรุษ

¹ สิบปนันท์ เกตุทัต, *ความรู้สู่นาคต*, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2535), หน้า 263.

² Will Durant, *The Story of Philosophy*, (New York: Washington Squares Press, 1961), p. 59.

และธรรมชาติ โดยใช้พิธีเถาะบอนเสวาระ เป็นกุศโลบายที่คนในท้องถิ่นอาศัยเป็นเครื่องสืบสานภูมิปัญญาอันชาญฉลาดของคนในอดีต

ประเทศไทยได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรม และโครงสร้างต่างๆ ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงค่านิยมทางสังคม ชุมชนถูกเปลี่ยนแปลงโดยการพัฒนาของรัฐ แทนที่ด้วยความทันสมัยทางวัตถุแบบตะวันตก ส่งผลให้ชุมชนท้องถิ่นห่างเหินจากวัฒนธรรมดั้งเดิมที่เคยปฏิบัติสืบต่อกันมา ผลจากการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวมีผลต่อภาวะสุขภาพอนามัยของประชาชน การแพทย์ตะวันตกเข้ามาแทนที่ ทำให้ต้นทุนในการรักษาพยาบาลสูงขึ้น การแพทย์พื้นบ้านถูกละเลยและไม่ได้รับความนิยม ตลอดจนหมอพื้นบ้านหรือปราชญ์ชุมชนไม่ได้รับการสนับสนุน ถูกมองว่าโบราณหรือล้าสมัย และด้วยความด้อยโอกาสในการพัฒนาวิชาชีพหรือภูมิปัญญาสาขาวิชาแพทยศาสตร์ เกษตวิทย์พื้นบ้าน จิตแพทย์พื้นบ้านและนักสังคมสงเคราะห์พื้นบ้านดังกล่าว ทำให้ปราชญ์ท้องถิ่นละทิ้งอาชีพเดิม หันไปค้าขายหรือทำกิจกรรมอื่นๆ เพื่อ การดำเนินชีวิต และแล้วเขาเหล่านั้นก็ยากจนลงกว่าเดิม เพราะดำรงวิชาชีพที่ขาดความรู้ทักษะสำคัญ และขาดการค้นคว้า ประสาน และเชิดชูภูมิปัญญาการแพทย์พื้นบ้านและการควบคุมทางสังคม การปกครองสมาชิกในชุมชนท้องถิ่นอีสานใต้ (อัครา ภาณุรัตน์, 16 พย. 2550 ปาฐกถาในการประชุม ประชาพิจารณ์หลักสูตรการแพทย์แผนไทย) ยุคโลกาภิวัตน์และยุคหลังอุตสาหกรรมส่งผลให้ประเทศไทยต้องหันกลับมาทบทวนเรื่องกระบวนการดูแลสุขภาพ เพื่อเป็นการลดต้นทุนในการรักษาพยาบาล ข้อมูลจากกระทรวงสาธารณสุข (2550 หน้า 1) ชี้ให้เห็นว่ารัฐบาลจำเป็นต้องจัดสรรงบประมาณให้กับกระทรวงสาธารณสุขสูงถึง 142,192 ล้านบาท ในปีงบประมาณ 2551 คิดเป็นร้อยละ 8.57 ของงบประมาณรวมทั้งประเทศ แต่จากงบประมาณที่รัฐได้ทุ่มลงทุนไปในเรื่องดังกล่าวนี้ ก็ยังไม่ได้ช่วยให้ประชาชนชาวไทยมีอายุยืนยาวเท่ากับคนรุ่นก่อนๆ ได้ และพบว่าคนในยุคปัจจุบันนี้กำลังเผชิญหน้ากับปัญหาใหญ่ๆ อยู่ 2 ประการ กล่าวคือ ประการที่ 1 ปัญหาทางร่างกาย ทุกวันนี้คนเจ็บป่วยกันมาก เช่น โรคเส้นเลือดหัวใจและสมองตีบ โรคมะเร็ง โรคความดันโลหิตสูง โรคเบาหวาน โรคกระเพาะอาหาร โรคข้อและกระดูกเสื่อม โรคหอบหืด โรคติดเชื้อต่างๆ ซึ่งโรคเหล่านี้เป็นโรคเรื้อรังที่เกิดจากความเสื่อมของร่างกาย (Chronic degenerative disease) ซึ่งโรคเหล่านี้ เกิดจากสาเหตุหลายๆอย่างรวมกัน (multifaceted chronic condition) ซึ่งเป็นผลจากการดำเนินวิถีชีวิต ในยุคปัจจุบันซึ่งมีความเร่งรีบ มีการแข่งขันสูง มีความเครียดสูง อยู่ในสิ่งแวดล้อมที่มีมลภาวะเป็นพิษมากขึ้นทั้งอากาศ อาหาร มีการบริโภคเนื้อสัตว์มากขึ้น รับประทานผักผลไม้ไม่เพียงพอ มีเวลาออกกำลังกายน้อยลง เป็นต้น อาจเรียกโรคในกลุ่มนี้ว่า โรคที่เกิดจากการดำเนินชีวิต ประการที่ 2 ปัญหาทางจิต คนในยุคปัจจุบันต้องเผชิญกับปัญหาของความเครียดกันอย่างมากในปัจจุบัน ซึ่งเกิดจากสาเหตุต่างๆ เช่น จากปัญหาในการทำงาน ปัญหาในครอบครัว ปัญหาเรื่องความรัก ปัญหาเรื่อง การเรียน ปัญหาเรื่องหนี้สิน ปัญหาการว่างงาน ปัญหาทางเศรษฐกิจต่างๆ ปัญหาเหล่านี้นำมาซึ่งความทุกข์ ความเดือดร้อนใจ เกิดความเครียด ความซึมเศร้า อันเป็นเหตุให้เกิด

ปัญหาฆ่าตัวตาย ปัญหาการฆ่าผู้อื่นตาย ดังเป็นข่าวในหนังสือพิมพ์เป็นประจำ โดยปัญหาทั้งสองประการนี้ มีรากเหง้า ที่สำคัญมาจากสภาวะทางจิตใจเป็นส่วนใหญ่ อารมณ์ในทางลบคือ ความเครียด ความโกรธ ความขี้เมื่อย ทำให้เกิดโรคต่างๆขึ้น ด้วยเหตุนี้กระทรวงสาธารณสุขจึงมีนโยบายที่จะเปลี่ยนแปลงระบบการรักษาพยาบาลแบบใหม่ขึ้น โดยไม่จำเป็นต้องอาศัยการการแพทย์ตะวันตกเพียงอย่างเดียว แต่หันกลับมาใช้วิธีการรักษาแบบตะวันออกควบคู่ไปด้วย (กระทรวงสาธารณสุข, 2550 หน้า 1) ซึ่งแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 9 (2545-2549) ได้พูดถึงภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ควรรักษาไว้ให้อยู่คู่กับท้องถิ่นและค้นหาภูมิปัญญา หรือปราชญ์ชาวบ้านตลอดจนการสืบทอดมรดกองค์ความรู้ หรือภูมิปัญญานั้นไว้ พิธีเถาะบอนเสราะะ จึงเป็นอีกเรื่องหนึ่งที่น่าสนใจของคนยุคใหม่ตลอดจนสนับสนุนให้มีอยู่ต่อไป เพื่อสืบสานคุณค่าการดูแลสุขภาพดั้งเดิมแบบพึ่งพาตนเองที่มีความหมายลึกซึ้งจากบรรพชนในอดีต สู่คนรุ่นใหม่

ความเชื่อ ปรัชญา วิถีชีวิต สุวัตนธรรมสุขภาพ

ดังภาพเขียนที่ปรากฏบนฝาผนังวัดบ้านยายคำที่แสดงถึงวิถีชีวิตของคนในอดีตที่ต้องพึ่งพาอาศัยธรรมชาติ ป่าไม้ สัตว์ และมีความคิด ความเชื่อในพุทธศาสนา ปรากฏภาพพระสงฆ์ วัด โบสถ์

พระพุทธรูปเจ้าและสิ่งเหนือธรรมชาติ การจินตนาการถึงสัตว์ ที่เชื่อว่ามีอำนาจแข็งแรงมาเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ได้แก่ ช้าง ม้า พญานาค และมีความเชื่อในลัทธิพราหมณ์ – ฮินดู ปรากฏภาพเทวดาขี่ม้าขาวกำลังทำการรบกับยักษ์ ซึ่งเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับรามเกียรติ์

ภาพที่ 1 วิถีชีวิตของคนไทยในอดีต

บ้านยายคำ ตำบลยายแถมวัฒนา อำเภอเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดบุรีรัมย์ เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ ออสโตรเอเชียติกที่ใช้ภาษาพูดตระกูลมอญ-เขมร มีความเชื่อเรื่องผีพุทธและพราหมณ์ มีวิถีชีวิตที่เรียบง่าย พอเพียงดำเนินชีวิตโดยอาศัยธรรมชาติ ตลอดจนประชาชนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม และมีความคิด ความเชื่อในการดูแลสุขภาพแบบดั้งเดิมในเรื่องการเจ็บป่วยว่า คนเราเจ็บป่วยเพราะภูแห่งกรรม ผีหรือสิ่งเหนือธรรมชาติลงโทษ ทำให้ขวัญหนี หรือขวัญหาย ความเชื่อดังกล่าวทำให้เกิดพิธีกรรมที่เรียกว่า “พิธีเถาะบอนเสราะะ” ขึ้น เพื่อตอบสนองความกลัวของมนุษย์ เกิดเป็นพิธีกรรมที่เรียกว่าเป็นวัฒนธรรมสุขภาพ ซึ่งเป็นกระบวนการดูแลสุขภาพเบื้องต้นโดยการพึ่งพาตนเองแบบดั้งเดิมที่ผูกพันกับชีวิตของคนในชุมชนมากที่สุด ทั้งนี้เพราะทุกขั้นตอนในกระบวนการรักษาเกิดขึ้นท่ามกลาง

ความเป็นจริงในชุมชน ที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องตลอดเวลา เพื่อใช้แก้ไขปัญหาสุขภาพที่เกิดขึ้นกับตนเอง ครอบครัว ชุมชน กรอบจารีตประเพณี และศิลปวัฒนธรรมอันดีงาม เป็นผลให้สังคมเกิดความสุข ซึ่งมีการถ่ายทอดองค์ความรู้ในการบำบัดรักษาที่มาจากประสบการณ์จริงที่มีอยู่ในตัวของบรรพบุรุษ จึงก่อให้เกิดความเชื่อมั่นในองค์ความรู้ และสามารถตอบสนองต่อความเจ็บป่วย ที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตของคนในแต่ละชุมชนได้เป็นอย่างดี การแพทย์พื้นบ้านในชุมชนบ้านยายคำเป็นกระบวนการรักษาที่เกิดจากการผสมผสานระหว่างปัจจัยต่างๆ เช่น สภาพภูมิศาสตร์ กระบวนการทางวัฒนธรรม ซึ่งนำไปสู่การทดลอง การเรียนรู้ และการถ่ายทอดในกลุ่มของตน เป็นพิธีกรรมที่ประกอบด้วยการส่งเสริม (Promotion) ป้องกัน (Prevention) ฟื้นฟู (Rehabilitation) และการรักษา (Curation) โดยใช้วิถีทางธรรมชาติ ไสยศาสตร์ และพุทธศาสตร์ร่วมกัน โดยสรุปความเชื่อซึ่งเป็นสาเหตุของการเจ็บป่วยของชาวบ้านยายคำ คือ

1) ความเจ็บป่วยที่เกิดจากขวัญ “ขวัญ”(Essence of life) คือ จิต วิญญาณ เป็นส่วนที่สำคัญที่สุดของร่างกายมนุษย์ โดยขวัญจะเจริญตามอายุ วัยเด็กจะขวัญอ่อน เมื่อเกิดการเจ็บป่วยอาจทำให้ขวัญล่องลอยออกจากร่างกาย จะต้องทำพิธีสู่ขวัญ หรือส่อนขวัญ เพื่อรับขวัญให้กลับเข้าสู่ร่างกายผู้ป่วย ถ้าขวัญหาย ขวัญออกจากร่างกายมากน้อยเท่าใด จะเป็นสัดส่วนกับความเจ็บป่วย ขวัญออกมากป่วยมาก ถ้าขวัญออกไปหมดคือตาย ขวัญเป็นสิ่งรวมศูนย์ชีวิตแต่มองไม่เห็น สัมผัสไม่ได้ มีการทำพิธีสู่ขวัญ หรือเรียกขวัญเพื่อสร้างกำลังใจในการดำเนินชีวิต เช่น สู่ขวัญเด็ก สู่ขวัญคนป่วย เป็นต้น

2) ความเจ็บป่วยที่เกิดจากผี หรือสิ่งเหนือธรรมชาติ ความเชื่อเรื่องวิญญาณบรรพบุรุษประจำหมู่บ้าน หรือเรียกว่าผีปู่ตา ในหมู่บ้านจะมีการตั้งศาลที่เรียกว่า "ศาลปู่ตา" เชื่อว่าเป็นผู้คุ้มครองลูกบ้าน และบนบานศาลกล่าว ขอในสิ่งที่ตัวเองต้องการได้ หรือความเชื่อเรื่องผีพ่อเชื้อ ผีแม่เชื้อ ผีประจำตระกูล หรือเรียกว่า ผีพ่อ ผีแม่ ที่อยู่ประจำบ้าน เมื่อลูกหลานแยกครอบครัวไปสร้างบ้าน ครอบครัวใหม่ หรือไปทำงานที่อื่นๆ แล้วก็ต้องกลับมากราบ ไหว้ จนเกิดพิธีกรรมบวงสรวง หรือ บูชา บ้านที่เป็นต้นตระกูลจะมีหิ้งบูชาพ่อเชื้อ แม่เชื้อ หรือ "ผีพ่อ ผีแม่" ความเชื่อเรื่องผีมีอิทธิพลทั้งด้านบวกและด้านลบ ให้ทั้งคุณและโทษ ชาวบ้านยายคำเชื่อว่าต้องปฏิบัติบำรุงผีให้ดี หากความสัมพันธ์กับผีไม่ดี ชีวิตจะเดือดร้อนจึงต้องมีพิธีเถาะบอนเสาะขึ้นในชุมชนปีละครั้ง ความเชื่อเรื่องผี เชื่อว่าผีที่ไล่กัดชาวบ้านมากที่สุดคือ ผีปู่ตา ซึ่งถือว่าเป็นผีบรรพบุรุษที่มาคอยปกป้องรักษาลูกหลาน และคอยช่วยเหลือชาวบ้านที่มีทุกข์ร้อน ชาวบ้านยายคำจะสร้างศาลปู่ตาไว้ที่ทางเข้าหมู่บ้าน ชาวบ้านยายคำมีความเชื่อในสิ่งลึกลับ พลังอำนาจลึกลับ อิทธิปาฏิหาริย์ ภูต ผี ลาง วิญญาณ และอมนุษย์ ประเภทต่างๆ ว่ามีอิทธิเดช หรือมีอำนาจเหนือมนุษย์ เป็นสิ่งที่ควบคุมระบบธรรมชาติ ให้เป็นไปตามใจบงการของสิ่งเหนือธรรมชาติ เนื่องจากความไม่เข้าใจในกฎธรรมชาติ จึงอธิบายสาเหตุปรากฏการณ์ธรรมชาติด้วยพลังอำนาจลึกลับ บันดาล การที่จะให้ธรรมชาติอำนวยผลสิ่งที่ดีให้ตนได้ ก็ด้วยการปฏิบัติเอาใจพลังเหนือธรรมชาติซึ่งเป็นผู้บันดาลให้พอใจมากที่สุด พึงง่าย ๆ การจะเอาชนะธรรมชาติ หรือบังคับธรรมชาติได้ก็โดยการเอาอกเอาใจพลังอำนาจที่บงการธรรมชาติเท่านั้น จึงเกิดพิธีกรรมบวงสรวง เช่น ไหว้ อ้อนวอน ตามความ

เชื่อ³ นอกจากนี้ก็มีความเชื่อเดิมในเรื่องเวทมนต์ คาถา วิชา อาคม ไสยศาสตร์ เเคราะห์กรรม สิ่งเหล่านี้ล้วนเกี่ยวข้องกับอำนาจพลังลึกลับ อำนาจกายสิทธิ์ทั้งนั้น

3) ความเชื่อเรื่องกฎแห่งกรรมและบุญวาสนา ชุมชนบ้านยายคำยังมีความเชื่อในเรื่อง “กฎแห่งกรรม” หรือ “ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว” และเชื่อว่าคนทำดีเมื่อตายไปจะได้อยู่บนสวรรค์ และ คนทำชั่วจะตกนรก คนมั่งมี คนทุกข์ยาก ต่างถูกชะตากำหนดให้เกิดมาทุกข์ หรือ มั่งมี ดังคำกล่าวว่า “บุญทำกรรมแต่ง” หรือ “แข่งเรือแข่งพายแข่งได้ แต่แข่งบุญวาสนาแข่งไม่ได้” ถ้าต้นตระกูล เผ่าพันธุ์ ชชาติกำเนิดดี หรือเลว ลูกหลานย่อมเป็นไปตามเชื้อสาย เผ่าพันธุ์ วงศ์ตระกูล จะไม่ฝ่าเหล่าแตกออกไปได้ ดังคำว่า “เชื้อไม่ทิ้งแถว แนวไม่ทิ้งเหล่า” “ลูกไม้หล่นไม่ไกลต้น” แสดงว่า ใครเกิดมามีเจ้าชะตากำหนดให้เป็นไป และเกิดจากเผ่าพันธุ์โดย้อมมีอุปนิสัยตามต้นตอของผู้นั้น ไม่มีทางเปลี่ยนแปลงเป็นอื่นไปได้ และเชื่อว่าแม้จะมีชะตากำหนดเพราะกรรมเก่า แต่ก็สามารถสร้างกรรมใหม่เปลี่ยนแปลงโชคชะตาให้ร้ายหรือได้ดีได้ คนจะสุขหรือทุกข์ จะสูงส่งหรือต่ำต้อย เพราะกรรม ของตัว มิใช่เพราะชาติพันธุ์วรรณาดังที่คำกล่าวว่า “คนจะเลวหรือดี มิใช่เพราะชาติกำเนิด แต่จะดีหรือเลวเพราะกรรมของตนเอง”⁴ รวมทั้งมีความเชื่อในเรื่อง การเวียนว่ายตายเกิด เมื่อคนตายไป บางทีอาจกลับมาเกิดเป็นสมาชิกใหม่ในครอบครัวเดิมก็ได้ ตายไปแล้วนอกจากจะกลับมาเกิดเป็นคนแล้ว อาจจะเป็นพืช เป็นสัตว์ เป็นผีสิง เป็นยักษ์ก็ได้ แนวคิดเรื่องการเวียนว่ายตายเกิด ได้รับอิทธิพลจากศาสนาพุทธ เพราะอาศัยกฎแห่งกรรม จึงเวียนว่ายตายเกิด เพื่อชดใช้กรรมเก่าที่เคยทำมา เรียกว่าเกิดมาใช้กรรมเวร คนกว่าจะหมดกรรม

จากความเชื่อดังกล่าวข้างต้นส่งผลให้เกิดเป็นค่านิยม และวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์ที่โดดเด่นของชุมชนบ้านยายคำ ที่มีวิถีชีวิตมีความเป็นอยู่อย่างสงบและเรียบง่ายอยู่ร่วมกับธรรมชาติ มีความสามัคคีกลมเกลียว เชื่อฟังผู้ใหญ่ มีความสัมพันธ์กันเป็นกลุ่มเครือญาติ มีเศรษฐกิจแบบเลี้ยงตัวเอง การพึ่งตนเอง การเชื่อฟังผู้อาวุโสและผู้นำ มีความเชื่อและศรัทธาทางศาสนา ความเชื่อ ในเรื่องผี มีการผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรมที่ดี และไม่มีความขัดแย้ง

“พิธีบวงสรวง”

“เถอะบอนเสราะ” เป็นภาษาเขมร แปลว่า ทำบุญบ้าน ชาวบ้านยายคำได้จัดพิธีกรรมนี้ในเดือนห้า (เมษายน) ของทุกปี ตรงกับวันขึ้น 13-15 ค่ำ เป็นวันที่สำคัญประจำปีอีกพิธีกรรมหนึ่งของชุมชนบ้านยายคำ เนื่องจากเป็นที่ทุกคนในหมู่บ้าน หรือลูกหลานที่อยู่ต่างจังหวัดจะต้องมาบูชาเทวดาอารักษ์หลักเมือง โดยทำพิธีเช่นบวงสรวงหลักเมืองหลักบ้าน ผีพ่อแม่ ผีปู่ ผีเมือง (ผีบรรพบุรุษ) ผีตาแฮก (เทวดารักษา ไร่นา) และเพื่อรำลึกถึงผู้มีพระคุณ ซึ่งจะคอยคุ้มครองดูแลคนในหมู่บ้านซึ่งดำเนินการดังนี้

³ สันญา สะสอง, แนวคิดเชิงปรัชญาในวรรณกรรมพื้นบ้านอีสาน, วิทยานิพนธ์ ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาปรัชญา, บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ 2544, หน้า 49-60.

⁴ พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ขุททกปาฐะ(บาลี). เล่ม 25 ข้อ 306 หน้า 352. “น ชจุจ วสโล โหติ น ชจุจ โหติ พุราหมณ กมฺมุนา วสโล โหติ กมฺมุนา โหติ พุราหมณ”

1) วันขึ้น 13 ค่ำ เดือนห้า เป็นวันเตรียมประเพณีที่วัดจะอัญเชิญพระพุทธรูป ผ้าไตร บายศรี สายสิญจน์ ชันน้ำมนต์ ช่วงหัวค่ำมีการสวดสะเดาะเคราะห์

2) วันขึ้น 14 ค่ำ เป็นวันที่สอง ช่วงบ่ายมีการแห่ขบวนรอบหมู่บ้าน ในขบวนมีการนำขบวนโดยผู้สูงอายุ และอัญเชิญพระพุทธรูปเดินนำขบวน ตามด้วยกลุ่มนางรำ ร้องรำ ขบวนดนตรี จะมีการสร้างร้านเทวดาขึ้นในสี่ทิศของหมู่บ้านเพื่ออัญเชิญเทวดา ผีพ่อแม่ ผีปู่ ผีเมือง (ผีบรรพบุรุษ) ผีตาแฮก (เทวดารักษา ไร่ นา) มารับของเซ่นไหว้ เมื่อขบวนแห่รอบบ้านเรียบร้อยแล้วจะเดินวนที่โบสถ์ 3 รอบ จากนั้น ก็มีการอันเชิญธงไชโย เพื่อเชิญชุมนุมเทวดา โดยผู้อาวุโสในหมู่บ้านกล่าวคำสรรเสริญอันเชิญชุมนุมเทวดา ดังนี้ “(นะโม ตัสสะ ภะคะวะโต อะระหะโต สัมมาสัมพุทธัสสะ 3 ครั้ง)” “ขออันเชิญเทวดาฟ้าดิน รุกขเทวดา พระแม่ธรณี พระแม่คงคาจากสวรรค์ชั้นฟ้า สิบหกชั้นฟ้า สิบห้าชั้นดิน พระจันทร์ พระพุธ พระอาทิตย์ สิบสองราศี พระเสาร์ นายสมุদ্บัญชี ท้าวเวสสุวรรณ นายทวารทั้งสี่ เจ้ากรรมนายเวรเทวดาในอดีตในปัจจุบันก็ดี

รูปที่ 2 ธงไชโย ขออันเชิญมารับเครื่องสักการบูชาที่ลูกหลานมาถวาย และให้พรให้ลูกหลาน ร่ำรวย มีสุขภาพดี เสนียดจัญไรหมดสิ้น ภาวันทุเม” เมื่อเชิญชุมนุมเทวดาแล้ว ก็มีพิธีเซ่นสรวงผีปู่ตาที่ศาลปู่ตา ทางเข้าหมู่บ้าน โดยมีเครื่องเซ่นสรวงดังนี้ หัวหมู 1 คู่ ไก่ต้ม 1 คู่ อาหารคาวหวาน 9 อย่าง เหล้าขาว 1 ขวด จากนั้นกลุ่มผู้สูงอายุในหมู่บ้านจะเปิดผ้าขวดเหล้าขาว จุดธูป เทียน อย่างละ 1 ดอก และกล่าวคำเชิญ ดังนี้ “ข้าแต่ปู่ ย่า ตา ยาย และญาติๆทั้งหลาย ข้าพเจ้าพร้อมด้วยลูกหลาน ขออันเชิญท่านมารับเครื่องเซ่น สังเวทย์ทั้งคาว หวาน ทั้งหลาย เหล่านี้ เชิญมารับประทานโดยทั่วกันเทอญ” จากนั้นผู้กล่าวนำจะเทเหล้าขาวที่ละหยดใส่อาหารคาวหวาน นานประมาณ 2-3 นาที จึงกล่าวคำลา ดังนี้ “เมื่อปู่ ย่า ตา ยาย รับประทานอาหารจนอิ่มสำราญทุกท่านแล้วขอให้ทุกท่านเดินทางกลับโดยสวัสดิภาพด้วยเทอญ และลูกหลานขอเศษอาหารเหล่านี้ไปรับประทานต่อด้วย” จากนั้นก็นำอาหารออกไปแจกจ่ายกันรับประทานได้ เป็นอันเสร็จการเซ่นสรวงศาลปู่ตา จากนั้นจะไปเซ่นสรวงที่ร้านเทวดาสี่ทิศ โดยร้านเทวดาจะมีลักษณะดังนี้ สร้างด้วยไม้ไผ่ เป็นสามชั้น ชั้นบนสุดจะวางหมอน เสื้อผ้าขาวม้า ชั้นที่ 2 จะวางกองพระทรายปักด้วยธงสีขาวใบโพธิ์ บาทรงเงิน - บาทรงทอง และชั้นล่างสุดจะวางบัต (บัต เป็นคำ เรียก ภาชนะที่ทำจากก้านกล้วย และเอาใบตองรอง แล้วนำมาใส่อาหารคาวหวาน เพื่อเซ่นสรวง เทวดา และผี) เมื่อเซ่นสรวงเทวดา ผีพ่อแม่ ผีปู่ ผีเมือง (ผีบรรพบุรุษ) ผีตาแฮก (เทวดารักษา ไร่ นา) ด้วยบัตแล้ว จะมีคนนำกรวดน้ำให้เทวดา ผีพ่อแม่ ผีปู่ ผีเมือง (ผีบรรพบุรุษ)

ผีตาแฮก (เทวดารักษาไร่นา) และสวดให้พรลูกหลานให้อยู่ดีมีสุข ร่ำรวยเงินทอง ตลอดจนมีสุขภาพหายเจ็บไข้ เป็นอันเสร็จเรื่องการเซ่นสรวง จากนั้นตอนเย็น จะมีการสวดสะเดาะเคราะห์เป็นวันที่สอง

ภาพที่ 3 พิธีเซ่นไหว้ผีปู่ตา

ภาพที่ 4 ร้านเทวดาและบัด

และ 3) วันขึ้น 15 ค่ำ จะมีการตักบาตร ทำบุญเลี้ยงพระตอนเช้า จากนั้นตอนเย็นจะเป็นการสวดสะเดาะเคราะห์ รดน้ำมนต์ ผูกด้ายสายสิญจน์ข้อมูลลูกหลาน โดยผู้เฒ่าผู้แก่ในหมู่บ้าน เป็นการเรียกขวัญให้คืนให้พรเพื่อให้ อยู่ดีมีสุข หลังจากนั้นเป็นอันเสร็จพิธี ลูกหลานก็จะลาผู้เฒ่าผู้แก่ในบ้านกลับไปทำงานตามปกติของตนเองด้วยความสุขใจ

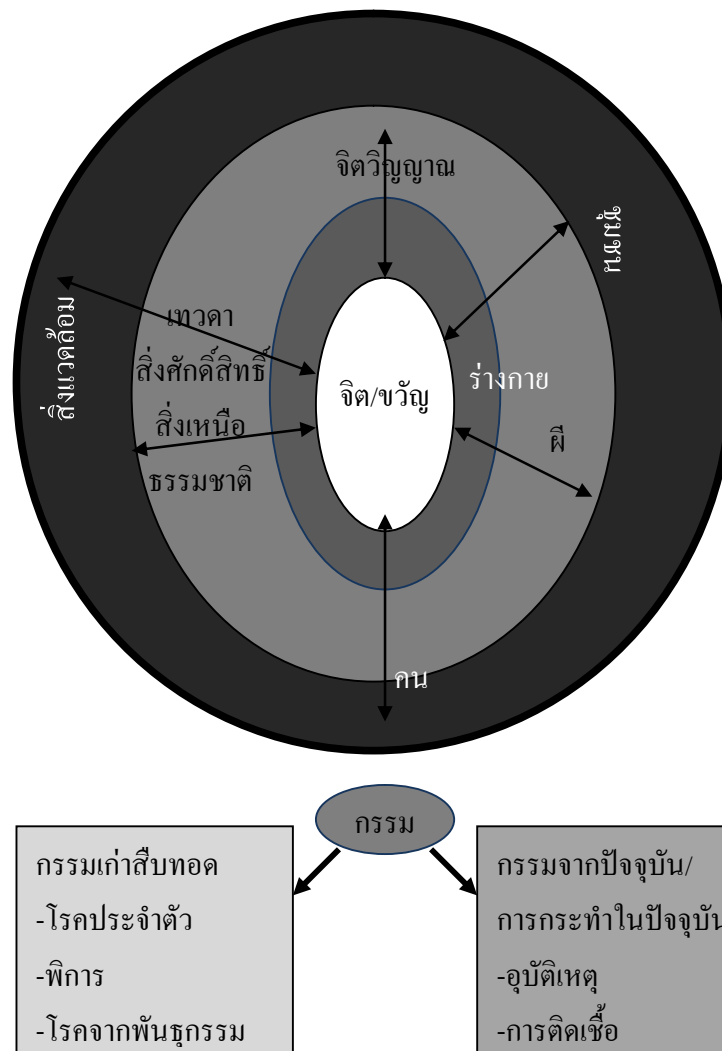
พิธีกรรมดังกล่าว แสดงให้เห็นถึงความเชื่อ วิถีชีวิต ที่มีความสัมพันธ์กับศาสนา และพิธีกรรม การนับถือผีได้ทำหน้าที่สร้างศรัทธาให้ชาวบ้านยายคำมีความยึดมั่นในขนบธรรมเนียมประเพณี ทำให้รู้สึกว่าคุณค่า และมีความสุขในการมีชีวิตอยู่ร่วมกัน ตลอดจนลดความกดดัน หรือความโศกเศร้าในจิตใจ ในกรณีที่สมาชิกในครอบครัวหรือคนในชุมชนต้องประสบกับภาวะวิกฤติต่างๆ ที่มีความสัมพันธ์กับเศรษฐกิจ สังคม โดยพิธีกรรม เกี่ยวกับการนับถือผี จะเกี่ยวข้องกับการทำนาทำไร่ เป็นการผลัดเพื่อบริโภค และแจกจ่ายผลผลิต ในโอกาสประกอบพิธีกรรมเกี่ยวกับการนับถือผีด้วย ด้านความสัมพันธ์กับการปกครอง ผีมีบทบาทต่อชาวบ้านยายคำให้ยึดมั่นในขนบธรรมเนียมประเพณี รักษาความเป็นระเบียบเรียบร้อยของสังคม และยังได้ทำหน้าที่ป้องกันการรุกรานทางวัฒนธรรมจากสังคมภายนอก

ดังนั้นภูมิปัญญา “เถาะบอนเสวระ” สามารถสะท้อนออกมาใน 3 ลักษณะที่สัมพันธ์ใกล้ชิดกัน คือ

- 1) ความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกันระหว่างคนกับโลก สิ่งแวดล้อม สัตว์ พืช และธรรมชาติ
- 2) ความสัมพันธ์ของคนกับคนอื่นๆ ที่อยู่ร่วมกันในสังคมหรือในชุมชน
- 3) ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ สิ่งเหนือธรรมชาติ ตลอดจนสิ่งที่ไม่สามารถสัมผัสได้

ทั้งหลาย โดยทั้ง 3 ลักษณะนี้ คือ สามมิติของเรื่องเดียวกัน ซึ่งหมายถึง วิถีชีวิตของชุมชนที่สะท้อนออกมาถึงภูมิปัญญาในการดำเนินชีวิตอย่างมีเอกภาพและเป็นรากฐานทางวัฒนธรรมที่โดดเด่นของชาวบ้าน

ยายคำ ซึ่งส่งผลต่อภาวะสุขภาพของคนในชุมชน พิธีกรรมนี้จัดเป็นเครื่องหมายแห่งการเคารพบนฐานคิดจากธรรมชาติที่เป็นจักรภาพของชีวิตมนุษย์ต่อภาวะสุขภาพ ดังแสดงใน ผังภูมิที่ 1

“พิธีเกะบอบเฮรา” กระบวนการดูแลสุขภาพแบบองค์รวม

การมีสุขภาพดีของบุคคลย่อมผูกพันและเชื่อมโยงกับวิถีการดำเนินชีวิตของบุคคล ครอบครัว ชุมชน สังคม และสิ่งแวดล้อมอย่างแยกกันไม่ออก เริ่มตั้งแต่เกิดหากพ่อแม่ผู้ให้กำเนิดพันธุกรรมของชีวิตใหม่ ทำแต่กรรมดี ปฏิบัติดี ทารกย่อมเกิดมามีสุขภาพดีโดยกำเนิด มีความสามารถของชีวิตใหม่จะเจริญเติบโตและอยู่รอดตามวงจรชีวิต เป็นขีดความสามารถที่มหัศจรรย์ยิ่งของสิ่งมีชีวิตที่เป็นไปตามกรรมที่ติดตัวมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน เพียงแต่ต้องมีเงื่อนไขและปัจจัยการดำรงชีวิตพื้นฐานที่เอื้ออำนวย เช่น มีอาหารประทังชีวิต มีน้ำสะอาดดื่มที่พอเพียง มีอากาศที่บริสุทธิ์ มีบ้านอยู่อาศัยที่ปลอดภัยถูกชะตาราศี โดยเงื่อนไขต่างๆ เหล่านี้เป็นปัจจัยที่เกื้อหนุนให้ชีวิตเป็นไปอย่างราบรื่น นั่นคือมีครอบครัวที่อบอุ่น จุนเจือ เลี้ยงดู ช่วยเหลือและเอื้ออาทรกัน ประคับประคองให้มีสุขภาพดีจนเติบโต

เป็นผู้ใหญ่ที่มีสุขภาพดีอย่างต่อเนื่อง มีสติปัญญาและพฤติกรรมของสังคม สืบจนถึงวัยชรา ก็เป็นไปตามครรลองแห่งเหตุและปัจจัยของวิถีการดำเนินชีวิตตามธรรมชาติ ซึ่งมนุษย์ได้สั่งสมประสบการณ์และภูมิปัญญาในการดูแลสุขภาพสภาพให้สามารถดำเนินชีวิตได้อย่างเหมาะสมและ เป็นปกติสุขตามอัตภาพ จนหมดลมหายใจอย่างสงบสุข กระบวนการต่างๆ เหล่านี้เป็นภูมิปัญญา อันชาญฉลาดของมนุษย์ที่รู้จักใช้เหตุผล ใช้สติปัญญา ซึ่งคล็อด เลวี-สเตราส์ (Levi-Strauss, 1967) เป็นนักมานุษยวิทยาชาวฝรั่งเศส มองว่าระบบความคิดของมนุษย์ซึ่งประกอบไปด้วยระบบสมอง ประสาท จิตใจ และต่อมต่าง ๆ เป็นระบบที่ธรรมชาติให้มา ทำงานได้เองโดยอัตโนมัติ และเป็นไปอย่างมีเหตุผลในรูปของตรรกศาสตร์ (Logic) จะเข้าใจความคิดของมนุษย์เป็นรูปธรรมได้ โดยผ่านทางศิลปะ ความขลัง และความศักดิ์สิทธิ์ ระบบศาสนา ภาษาและระบบสัญลักษณ์

ภาพที่ 5 การแห่รอบหมู่บ้าน พิธีสะเดาะเคราะห์และพระทราย

“พิธีเถาะบอนเสระะ” เกิดจากความเชื่อที่ว่า การเจ็บป่วยเกิดจากการลบลู่ การผัดผี การไม่เคารพผี หรือสิ่งเหนือธรรมชาติ ตลอดจนเรื่องกรรมเก่าหรือกฎแห่งกรรม ทำให้เกิด “ขวัญหายหรือขวัญหนี” ส่งผลให้ร่างกายเกิดการเจ็บป่วย ดังนั้น จึงต้องใช้วิธีการบำบัดรักษาโดยการเซ่นไหว้หรือเซ่นสรวงผีหรือสิ่งเหนือธรรมชาติเพื่อทำการขอขมา หลังจากนั้นก็จะบำรุงขวัญหรือปลดกรรมโดยการทำบุญ รดน้ำมนต์ เรียกขวัญ ตลอดจนการทำพิธีสะเดาะเคราะห์เพื่อปลดปล่อยสิ่งชั่วร้ายออกไปจากชุมชนโดยการตั้งขบวนแห่ มีดนตรีร้องรำ ให้อ่องขับไล่ รตนน้ำมนต์รอบๆ หมู่บ้านมีการตั้งร้านเทวดาส้มชุมชุน พร้อมการเซ่นไหว้ผี และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ คนในหมู่บ้านทุกรุ่น ทุกเพศ ทุกวัยจะมาร่วมเดินขบวนแห่นั้น ตลอดจนมีการร้องรำทำเพลง สนุกสนาน พูดคุยบอกเล่าแลกเปลี่ยนเรื่องราวต่างๆ ให้กันและกันฟัง ผ่านบ้านไหนก็จะมีกรรรดน้ำมนต์ ให้ศีลให้พรโดยผู้สูงอายุเพื่อให้บ้านนั้น มีความสุข ไม่มีสิ่งชั่วร้ายมาทำร้ายคนในบ้าน ตลอดจนปลดปล่อยสิ่งชั่วร้ายให้ออกไป หลังจากแห่รอบหมู่บ้านก็จะมารวมกันที่วัด เดินรอบโบสถ์จำนวน 3 รอบโดยเดินวนซ้ายแล้วมารวมกันที่ศาลาวัดเพื่อทำพิธีเรียกขวัญ สะเดาะเคราะห์ต่อไป เสร็จจากการสะเดาะเคราะห์ ผู้สูงอายุหรือคนแก่เฒ่าในชุมชนจะผูกมือด้วยสายสิญจน์ ให้ศีลให้พรลูกหลานในชุมชน จากนั้นรุ่งเช้าในวัดถัดมาจะมีการทำบุญตักบาตรเลี้ยงพระร่วมกันของคนในชุมชน หลังจากนั้นก็เป็นอันเสร็จพิธี จากนั้นลูกหลานที่มาจากที่อื่นหรือไปทำงานต่างจังหวัดก็จะกลับไปทำงานของตนตามปกติ

จะเห็นได้ว่า การมองสุขภาพในมิติทางวัฒนธรรมหรือมิติวิถีการดำเนินชีวิตนั้นเป็นการมองจากมุมมองสุขภาพดี (Good health approach) ตลอดช่วงชีวิตจากแรกเกิดจนตาย ซึ่งไม่ได้มองสุขภาพในแง่มุมมองของการเจ็บป่วย (Sick health approach) ที่มักจะมองจากโรคหรือการบำบัดรักษาเป็นหลัก กรณีตัวอย่างที่ศึกษาวิถีชีวิตของชาวหมู่บ้านยายคำ ตำบลยายแย้มวัฒนา อำเภอเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดบุรีรัมย์ นับเป็นตัวอย่างที่เด่นชัดในการนำมิติวัฒนธรรมมาดูแลสุขภาพ โดยเริ่มมองตั้งแต่เกิดจนตาย ซึ่งจะเห็นได้ว่า วิถีในการดูแลสุขภาพนั้น มุ่งให้เกิดความสมดุลในด้านร่างกาย จิตใจ ครอบครัวยุทธศาสตร์ และสังคม ตลอดจนสิ่งแวดล้อม ซึ่งนับว่าเป็นภาวะพึ่งพาที่พอเพียงเหมาะสม กระบวนการรักษามุ่งรักษาจิตใจคนมากกว่ามุ่งรักษาโรค ซึ่งเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่สั่งสมกันจากรอบรรพชนสู่รุ่นลูกหลาน ที่มีความหลากหลายตามสภาพพื้นที่ และเลื่อนไหลไปตามกระแสของวัฒนธรรมตามยุคตามสมัย นับว่า “พิธีเถาะบอนเสราะ” ก็เป็นอีกภูมิปัญญาหนึ่งที่เป็นกุศโลบายของคนในอดีตที่ใช้เป็นกระบวนการบำบัดรักษาโรค โดยใช้ชุมชนมีส่วนร่วม (Psycho supportive therapy) และเป็นรักษาแบบองค์รวม (Holistic health care) ฉะนั้นอาจเรียกได้ว่า “พิธีเถาะบอนเสราะ” เป็นพิธีกรรมบำบัด (Rituals therapy) หรือ จิตบำบัด (Psycho therapy) อีกแบบหนึ่งตามกระบวนการทางวิทยาศาสตร์หรือหลักการทางการแพทย์ทางเลือก (Alternative Medicine) นั่นเอง ซึ่งหากวิเคราะห์ห้วงความรู้ของพิธีกรรมเถาะบอนเสราะ จะพบว่ามีความเกี่ยวข้องกับภพภูมิของมนุษย์ ภพภูมิของพรหมหรือเทวดา และภพภูมิของอมนุษย์ ซึ่งเป็นโลกทางนามธรรมอันสอดคล้องกับภูมิปัญญาด้านสุขภาพของอินเดีย ที่มีญาณวิทยาที่ว่าด้วยความรู้เป็นการทำงานของจิต และการรับรู้ของมนุษย์ที่มีต่อโลกถูกกำหนดโดยสภาวะทางจิตของผู้รับรู้ รวมถึงผีที่ทำหน้าที่ปกป้องรักษาคุ้มครองให้มนุษย์ปฏิบัติต่อมนุษย์และธรรมชาติให้ถูกต้องตามทำนองคลองธรรม และขวัญ ซึ่งเป็นนามธรรมที่อยู่ตามส่วนต่างๆ ของร่างกายและทำให้ร่างกายทำงานได้ตามปกติ ความรู้ของอายุรเวทมีที่มาจาก “พรหม” (Brahma) ซึ่งหมายถึง สภาวะทางจิตที่เป็นหนึ่งเดียวกับธรรมชาติเป็นสภาวะที่ไม่มีการแบ่งแยกหรือมีความแตกต่างระหว่างผู้รู้และสิ่งที่ถูกรู้ โลกทัศน์ทางนามธรรมแบบผสมผสานกับความเชื่อเรื่องผี ทำให้การมองโลกของความจริงมิได้มีเพียงโลกที่เป็นวัตถุ (Shankar, 1966 อ้างจากในยงค์ศักดิ์ตันติปัญญ, 2548 : 62) ซึ่งฐานความคิดของชุมชนบ้านยายคำ จึงเป็นมิติที่ต้องทำความเข้าใจว่ามีฐานการคิดที่แตกต่างจากการคิดแบบวิทยาศาสตร์แยกส่วน (Reductionism) เพื่อการทำความเข้าใจในการนำไปประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาต่อไป

สรุป

จากการศึกษาด้วยวิธีการเก็บข้อมูลเชิงประวัติศาสตร์เฉพาะกรณี (Historical Particularist) จากวิธีการศึกษาประวัติศาสตร์ชาติพันธุ์ของโบแอส ผลจากการศึกษาทำให้เกิดมุมมองด้านสุขภาพในมิติวัฒนธรรม ทำให้ทราบว่าองค์ความรู้ หรือภูมิปัญญาที่เรียกว่า “พิธีเถาะบอนเสราะ” เป็นวิธีการ

ภาพที่ 6 สัมภาษณ์ภาคทายก

เพื่อความอยู่รอดของบรรพชนในอดีตในการ ดำเนินชีวิต ความเป็นอยู่ ท่ามกลางสภาพทางธรรมชาติ และความ เชื่อดั้งเดิมทางศาสนา วัฒนธรรม ทำให้ ชาวบ้านยายคำ มีวิถีชีวิตที่สัมพันธ์และเชื่อมโยงอย่างใกล้ชิดกับธรรมชาติ และสิ่งเหนือธรรมชาติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งวิถีชีวิตดังกล่าว ก่อให้เกิดองค์ความรู้หรือภูมิปัญญาท้องถิ่นในด้านการ ดูแลรักษาสุขภาพพื้นบ้านดั้งเดิมแบบองค์รวมที่อธิบาย ที่อธิบายความสัมพันธ์ตั้งแต่การก่อเกิดชีวิตมนุษย์ สาเหตุของการเจ็บป่วย การบำบัดรักษาจนกระทั่ง หมดอายุขัย โดยคำอธิบายเหล่านี้ได้สะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติ และคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ จนอาจกล่าวได้ว่า วิธีการดูแลสุขภาพแบบพื้นบ้านของ ชาวบ้านยายคำนั้นเชื่อมโยงสัมพันธ์กันกับระบบอื่นๆ ในสังคมไม่ว่าจะเป็นระบบการเมือง การปกครอง เศรษฐกิจ สังคม สุขภาพครอบครัว การศึกษา วัฒนธรรม ความเชื่อและศาสนา เหล่านี้ล้วนเชื่อมโยงกัน อย่างเป็นองค์รวม ทั้งในระดับบุคคล ครอบครัว เครือญาติและชุมชน และองค์ความรู้ของการแพทย์ พื้นบ้านใช้หลักการของความเป็นเหตุเป็นผล คือ มองปัญหาความเจ็บป่วยของคนเราแบบองค์รวมไม่ แยกกาย-จิตออกจากกัน การบำบัดจึงเป็นการปรับสมดุลภายในร่างกายโดยใช้หลักการพึ่งตนเอง และใช้ ทรัพยากรจากธรรมชาติที่มีอยู่ให้เกิดประโยชน์ตามแนวทางของความเชื่อ ปรัชญา และภูมิปัญญาดั้งเดิม ดังจะเห็นได้ว่าระบบการดูแลสุขภาพดั้งเดิมของชาวบ้านยายคำใช้พิธีเถาะบอนเสราะนั้น มิได้แยกส่วน ออกจากชุมชนและยังแสดงบทบาทหน้าที่รับใช้ชุมชนตราบนานเท่านานนี้ นอกเหนือจากหน้าที่ในการ ป้องกันส่งเสริม พันธุ์ และดูแลบำบัดรักษาสุขภาพของคนภายในชุมชนแล้ว ยังทำหน้าที่เป็นผู้นำทางจิต วิญญาณ เพื่อสร้างสรรค์กำลังใจแก่สมาชิกควบคู่กันไปด้วยเสมอ โดยรูปธรรมดังกล่าวแสดงให้เห็นจาก หมอพื้นบ้าน หมอพระ หมอรำผีแถน ซึ่งเป็นปราชญ์ของชุมชน ที่นอกจากจะเป็นผู้ให้บริการด้านการดูแล บำบัดรักษาสุขภาพแก่คนในชุมชนแล้ว ยังได้รับบทบาทในฐานะผู้นำทางพิธีกรรม ศาสนาและสังคม เช่น พระครูถาวร (เจ้าอาวาส) ปู่พูน (มัคคทายก) ลุงเสน่ห์ (ผู้ใหญ่บ้าน) ย่าปลอด (หมอรำผีแถน) เป็นต้น แนวความคิดในเรื่องสุขภาพของชาวบ้านยายคำ มีองค์ความรู้ในการดูแลสุขภาพที่มีเอกลักษณ์ ซึ่งมี พื้นฐานสำคัญอยู่ที่การเรียนรู้ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่มีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับชีวิตมนุษย์ ดำเนินชีวิตสอดคล้องกับธรรมชาติและกฎของธรรมชาติ โดยบรรพบุรุษมุ่งสอนให้รุ่นลูกหลานเรียนรู้เพื่อ

จะอยู่รอดและสัมพันธ์ธรรมชาติ มิใช่ให้เอาชนะธรรมชาติ ทำให้เกิดความสมดุลในการดำเนินชีวิต และสอดคล้องกับการดูแลสุขภาพแบบองค์รวม ซึ่งผู้ศึกษามีความเห็นว่ 1) ควรมีการศึกษาภูมิปัญญาต่างๆ ในทุกๆ ชุมชนเพื่อค้นหาองค์ความรู้และสืบทอดภูมิปัญญาและองค์ความรู้ต่าง ๆ เหล่านั้นไว้ไม่ให้สูญหายไปพร้อมกับปราชญ์ชาวบ้าน 2) ควรมีการสนับสนุนและส่งเสริมการถ่ายทอดองค์ความรู้หรือภูมิปัญญาต่าง ๆ สู่คนรุ่นต่อไป โดยการสร้างเครือข่ายทั้งในภาครัฐและเอกชน และ 3) ควรนำเอาองค์ความรู้ภูมิปัญญาที่ได้จากการศึกษามาวิเคราะห์และอธิบายเป็นเชิงวิทยาศาสตร์ เพื่อสร้างองค์ความรู้ที่เหมาะสมกับท้องถิ่นและผสมผสานกับองค์ความรู้ระบบอื่นให้สามารถสืบทอดองค์ความรู้เหล่านั้นให้เป็นสากลและเพื่อเป็นทางเลือกของชุมชนในการพึ่งตนเองที่ยั่งยืนสืบไป

สัมภาษณ์

1. นางปลอด ชมพุกุล อายุ 71 ปี บ้านเลขที่ 26 หมู่ 5 บ้านยายคำ ตำบลยายแย้มวัฒนา อำเภอเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดบุรีรัมย์ 31110, 25 พฤศจิกายน 2552
2. นายเสน่ห์ อยู่สาโก อายุ 45 ปี บ้านเลขที่ 1 หมู่ 5 บ้านยายคำ ตำบลยายแย้มวัฒนา อำเภอเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดบุรีรัมย์ 31110, 25 พฤศจิกายน 2552
3. พระครูถาวร ธรรมนิมิต อายุ 55 ปี วัดบ้านยายคำ ตำบลยายแย้มวัฒนา อำเภอเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดบุรีรัมย์ 31110, 25 พฤศจิกายน 2552
4. นายธวัชชัย ชินเสน อายุ 68 ปี บ้านเลขที่ 32 หมู่ 7 ตำบลยายแย้มวัฒนา อำเภอเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดบุรีรัมย์ 31110, 1 ธันวาคม 2552
5. นายพูน ทิมเหล็ก อายุ 81 ปี บ้านเลขที่ 1 หมู่ 2 ตำบลยายแย้มวัฒนา อำเภอเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดบุรีรัมย์ 31110, 1 ธันวาคม 2552

หนังสืออ้างอิง

คณะกรรมการอำนวยการจัดทำแผนพัฒนาสุขภาพแห่งชาติ. (2550). **แผนพัฒนาเศรษฐกิจและ**

สังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 10 (2550 – 2554). กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.

คณะกรรมการอำนวยการจัดทำแผนพัฒนาสุขภาพแห่งชาติ. (2544). **แผนพัฒนาเศรษฐกิจและ**

สังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 (2545 – 2549). กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.

ประเวศ วะสี (2536). **องค์รวมแห่งสุขภาพ : ทัศนะใหม่เพื่อคุณภาพและการบำบัดรักษา.**

กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง.

ยงศักดิ์ ตันติปฏิภณ.(2548). **ญาณวิทยากับการแพทย์พื้นบ้าน : มิติที่ขาดหายไปของการศึกษาภูมิ**

ปัญญาไทย. ในเอกสารวิชาการลำดับที่ 42 เรื่องภูมิปัญญาสุขภาพปฏิบัติการต่อรองของความรู้อ่อนโยน. รวมบทความการประชุมประจำปีทางมานุษยวิทยา ครั้งที่ 3 ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร กรุงเทพฯ : โอเอส พรินติ้งเฮ้าส์.

เสถียรโกเศศ (นามแฝง-พระยาอนุมานราชธน). (2515). **เมืองสวรรค์ และผีสงเทวดา.**

กรุงเทพฯ : บรรณาคาร.

ลีปพนนท์ เกตุทัต. (2535), **ความรู้สู่อนาคต.** กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

หน้า 263.

จักรวาล ภาณุรัตน์, 16 พย. 2550 ปาฐกถาในการประชุมวิชาการหลักสูตรการแพทย์แผนไทย

ห้องประชุมทันตพลาซิดาเอเธอร์ อาคาร 31 มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์.

Boas, Franz. (1940). **Race, Language and Culture.** New York : Free press.

Geertz, C. (1973). **The interpretation of culture.** New York : Basic Book.

(1986). **Local knowledge : Further Essays in Interpretive Anthropology.**

New York : Basic Books.

Levi-Strauss, C. (1967). **Structure Anthropology.** New York : Anchor Books.

Will Durant. (1961). **The Story of Philosophy.** New York : Washington Squares Press. p. 59.